

23.02.2016

Круглий стіл «Мовна ситуація в Україні: оцінки стану та моделі змін»

18 лютого 2016 р. відбувся круглий стіл «Мовна ситуація в Україні: оцінки стану та моделі змін», організований і проведений Інститутом української мови НАН України на відзначення Міжнародного дня рідної мови ([Національна академія наук України](#)).

Участь у заході взяли вчені академії, вітчизняних вищих навчальних закладів, представники органів центральної та місцевої влади, відповідальні за реалізацію мовної політики, зокрема Міністерства культури України, Міністерства освіти і науки України, Київської міської державної адміністрації, а також члени Спілки письменників України.

Відкриваючи засідання, віце-президент НАН України, голова Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України академік С. Пирожков зачитав привітання президента НАН України академіка Б. Патона, адресоване організаторам і учасникам заходу. У зверненні наголошувалося на тому, що обговорення проблем збереження й розвитку рідної мови й української мови як державної в нашій країні є важливим моментом в академічному та культурному житті. І саме з огляду на це, питання мовного життя перебуває в центрі наукових досліджень, здійснюваних ученими академії.

Як повідомив академік С. Пирожков, Міжнародний день рідної мови, вперше проголошений ЮНЕСКО 21 лютого 2000 р., в Україні відзначають із 2001 р. – згідно з відповідним розпорядженням Президента України.

За словами академіка С. Пирожкова, «рідна мова» є одним з найважливіших понять таких наукових галузей, як соціолінгвістика й етнологія. До того ж останнім часом воно набуло міждисциплінарного статусу й має багато різних тлумачень, серед яких виокремлюють три основні концепції – «етнічна мова», «перша мова» та «мова, засвоєна в дитинстві». Найпоширенішим є розуміння рідної мови як такої, за допомогою якої особа долучається до загальнолюдських цінностей у їх національній своєрідності, отримуючи можливість всебічно духовно розвиватися, тобто успішно соціалізуватися. У такому разі рідна мова є чимось значно більшим і значущішим, ніж просто засіб комунікації й формування та вербалізації думок, адже вона відіграє важливу роль в організації та функціонування людського суспільства. Саме тому питання мови (насамперед визначення функцій різних мов (зокрема й державної), мовної стратегії і тактики, мовне планування тощо) нерідко опиняються в центрі громадського й політичного життя, набувають загальнодержавного значення – у тому числі й в Україні. Досягненню бажаного порозуміння задля подальшого розв'язання мовних проблем має слугувати діалог, що ґрунтується на аргументованих позиціях. Саме тому над вивченням мовних (а точніше – соціомовних) питань працюють фахівці академічних

установ різного профілю: крім власне мовознавців, це також історики, правники, політологи. Їх постійна активна взаємодія дає змогу досягати синтезу й ґрунтовності висновків, формулювати фундаментальні положення функціонування мов у нашій державі. Насамкінець С. Пирожков зазначив, що під час обговорення за запланованою тематикою важливо не лише констатувати наявність певних мовних проблем, а й висловлювати пропозиції щодо їх подальшого розв'язання.

Віце-прем'єр-міністр, міністр культури України В. Кириленко у своєму вступному слові підкреслив, що аналіз і вирішення мовних проблем є важливим не лише в площині соціолінгвістики, а й з точки зору національної безпеки й державного існування України. Особливо з огляду на те, що останнім часом ці проблеми набули ще більшої гостроти. За словами В. Кириленка, Міністерство культури України стурбоване сучасними тенденціями функціонування державної мови в засобах масової інформації та обстоює необхідність вжиття заходів задля її дієвої й системної підтримки. Ідеться, зокрема, про ініціювання законодавчого закріплення збільшення квот на українську україномовну музичну продукцію на радіостанціях (до позначки у щонайменше 37,5 % добового ефіру), про напрацювання фіскальних механізмів підтримки вітчизняного кіно- й навіть телесеріального виробництва, а також регламентацію використання мови у рекламі – передусім зовнішній візуальній (лайтбокси (сітілайти), бігборди тощо). Як зазначив В. Кириленко, досвід переходу до дублювання зарубіжної кінопродукції дає підстави для оптимізму, хоча спершу в його успіх мало хто вірив. Урядовець наголосив – державна мовна політика потребує згуртування й активного долучення до цих заходів представників як академічної науки, так і громадськості. А Міністерство культури України стоїть і стоятиме на захисті державної мови – запевнив учасників круглого столу В. Кириленко.

Директор Інституту української мови НАН України доктор філологічних наук, професор П. Гриценко у своєму виступі підкреслив важливість саме фахового вивчення мовної ситуації. На його думку, при напрацюванні пропозицій для подальшого успішного розв'язання мовних проблем недостатньо самого лише практичного володіння мовою. Адже остання є надскладною ієрархічною гіперсистемою, між елементами якої діють різноспрямовані зв'язки. Мові також притаманна складна архітектоніка й динамічність (змінність у часі та просторі), а її функціонуванню – прояви різних ознак (індивідуальних, групових, соціальних, територіальних тощо). Крім того, як зауважив учений, мовні проблеми неможливо вирішити раз і назавжди, оскільки нові обставини актуалізують щоразу інші аспекти функціонування мови. За словами П. Гриценка, мовна ситуація в Україні має свої особливості, головна з яких – полілінгвальність, тобто наявність у загальному функційному полі кількох мов, серед яких одна – українська – має

статус державної мови. Проте якщо співіснування української мови з болгарською, гагаузькою, словацькою, кримськотатарською, угорською, румунською мовами має ареально визначений характер (з огляду на відносно чітко окреслені зони їх поширення), то присутність російської мови має континуальний характер, а межа між сферами використання української та російської мов є рухливою. Доповідач зазначив, що спроби державного регулювання функціонування мов із використанням правових механізмів виявилися недостатніми й не завжди ефективними у практичному застосуванні. Це стосується, зокрема, нині чинного Закону України «Про засади державної мовної політики», який свого часу отримав багато зауважень і від фахівців НАН України, адже суперечить положенням Конституції України. Цей нормативно-правовий акт фактично створив передумови для поступового витіснення російською мовою української з різних комунікативних сфер (тобто неорусифікації) і потенційної маргіналізації останньої. Численні докази на користь цього твердження й підстави для невтішного прогнозу на майбутнє дають результати моніторингу теле- й радіоефіру, зовнішньої реклами, маркування товарів, а також тенденції у видавничій галузі. Мінімізовано або й зовсім згорнуто практику мовної підготовки фахівців-нефілологів у вищих навчальних закладах. Не створено ефективної системи мовної натуралізації іноземців, які мають намір отримати українське громадянство. Медійний продукт вітчизняних ЗМІ часто є українським лише за походженням, однак не за формою й наповненням. У телеєфірі майже не представлені проблеми розвитку й функціонування української мови в Україні. Вихід із цієї ситуації, як стверджує П. Гриценко, можливий за умови виконання кількох завдань:

- 1) налагодження діалогу між представниками наукової спільноти й органів влади з метою формування спільної платформи для подальших науково обґрунтованих дій;

- 2) внесення змін до мовного законодавства із закріпленням у ньому базових засад (удержавлення української мови, гармонізації мовного життя в багатомовній державі й захисті та збереженні мов національних меншин);

- 3) підвищення рівня конструктивності громадського руху за якнайширше утвердження української мови як державної, високу культуру володіння мовою;

- 4) створенні кожним громадянином україномовного простору навколо себе.

На завершення П. Гриценко наголосив, що євроінтеграційні процеси не означають відмови від національного: навпаки, це – у тому числі й демонстрація вміння захистити та зберегти свою унікальність на тлі відкритості до інших культур і мов.

Директор Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, академік-секретар Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України академік М. Жулинський відзначив, що культура є однією з важливих

складових національної безпеки держави, і країни – члени Європейського Союзу виділяють зі своїх державних бюджетів значні кошти на підтримання й розвиток цієї галузі. На підтвердження своїх слів учений навіть приклад Італії, у якій, з огляду на прибуття великої кількості біженців з Азії та Африки, у бюджетних видатках заплановано майже 1 млрд євро на безпеку й культуру – передусім на натуралізацію новоприбулих іноземців, які оселяються переважно на околицях великих міст. Крім того, за словами академіка М. Жулинського, кожен громадянин Італійської Республіки по досягненні повноліття (18 років) отримуватиме так звану культурну карту з коштами обсягом 500 євро, які можна буде витратити на відвідування культурних заходів і установ. Однак розвиток національної культури неможливий без розвитку національної мови, а проблема національної ідентичності потребує відповідної державної політики – систематичної та послідовної. Крім того, Україна має співпрацювати зі своїми діаспорами – у першу чергу з розселеними на прикордонних територіях сусідніх держав.

Почесний директор Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, радник Президії НАН України академік О. Онищенко зауважив, що, за словами зарубіжних колег-славистів, проблема збереження й розвитку національної мови є гостро актуальною не лише для України, а й для багатьох інших слов'янських країн. Так відбувається в тому числі й через масове запозичення нової іншомовної (переважно англомовної) термінології. Аби запобігти цим подеколи руйнівним для мов процесам (глобалізації, технологізації, інформатизації тощо), необхідно впроваджувати в обіг уже наявні слова-відповідники або неологізми, які відповідатимуть традиційним, усталеним нормам словотворення. Академік О. Онищенко підкреслив, що фахівцями багатьох установ НАН України вже підготовлено й видано словники наукової термінології з різних галузей досліджень, для кожної з яких, як переконаний учений, українська мова має достатньо засобів вираження. Крім того, одним з важливих шляхів захисту та сприяння розвитку української мови має стати широке долучення наукової спільноти (в тому числі й академічної) до блогосфери.

Завідувач відділу соціолінгвістики Інституту української мови НАН України доктор філологічних наук С. Соколова, спираючись на результати соціологічних опитувань, розповіла присутнім про вплив ЗМІ на мовну свідомість людей (особливо в мовно неоднорідному суспільстві) і мовну ситуацію в країні <...> Доповідь провідного наукового співробітника відділу соціолінгвістики Інституту української мови НАН України доктора філологічних наук, професора Л. Масенко була присвячена впливу візуальної реклами на мовну свідомість особи. <...> Завідувач кафедри болгарської філології Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова доктор філологічних наук, професор В. Колесник розповіла присутнім про особливості

збереження мов національних менших в Україні – на прикладі вивчення болгарської мови в середніх загальноосвітніх і вищих навчальних закладах Одещини. <...> У рамках роботи круглого столу з доповіддю виступив голова Асоціації українських правників доктор юридичних наук, професор В. Костицький, який зосередився на законодавчих недоліках мовної політики в нашій державі. Він, зокрема, зауважив, що суттєвого доопрацювання – з метою увідповіднення нормам Конституції України – потребує вже згадуваний профільний закон. На думку вченого, задоволення попиту споживачів не має бути головним орієнтиром для виробників інформаційного продукту – у тому розумінні, що за будь-яких обставин у ЗМІ слід дотримуватися мовних норм. Крім того, В. Костицький запропонував відокремити функцію контролю за інформаційним продуктом від функцій виробництва й регулювання: це означає, наприклад, що мовники не повинні мати визначального впливу й представництва в таких державних органах, як Національна рада з питань телебачення та радіомовлення України.

Завідувач кафедри української мови Житомирського державного університету ім. Івана Франка доктор філологічних наук, професор В. Мойсієнко поділився досвідом утвердження і розширення прав української мови як державної на прикладі свого регіону <...> Проблем використання української мови в державних інституціях, а також налагодження ефективного й оперативного зворотного зв'язку між громадянами й органами державної влади та місцевого самоврядування торкнувся й завідувач кафедри видавничої справи та мережевих видань Київського університету культури і мистецтв доктор філологічних наук, професор М. Тимошик.

Начальник відділу позашкільної освіти Київської міської державної адміністрації кандидат наук з державного управління Г. Годосова розповіла про вивчення української мови у середньоосвітніх навчальних закладах Києва. <...> Підбиваючи підсумки засідання, академік С. Пирожков відзначив, що наукові заходи на зразок круглих столів є важливим кроком в утвердженні української мови та захисті мов національних меншин у нашій державі, а також попросив учасників заходу подавати свої конкретні пропозиції з поліпшення мовної ситуації в Україні до Інституту української мови НАН України.